

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора кафедри економіки та економічної теорії Західноукраїнського національного університету **Длугопольського Олександра Володимировича** на дисертаційну роботу здобувача ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка» **Онопрієнко Катерини Володимирівни** на тему «Організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих»

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сучасний ринок праці вимагає постійного оновлення навичок та здібностей, відтак, дорослі часто повинні адаптувати свої компетенції, щоб відповідати новим вимогам та технологічним змінам.

Дослідження освіти дорослих допомагає розуміти, які навички і знання є потрібними для успішної кар'єри та економічного розвитку країни, оскільки освіта дорослих є вкладом у людський капітал. Концепція навчання упродовж життя стає все важливішою в сучасному суспільстві, тому дорослі повинні навчатися протягом усього життя, щоб залишатися конкурентоспроможними та адаптованими до змін у соціальному та економічному середовищі. Зростання різноманітності студентів в освітніх програмах для дорослих (зокрема, з урахуванням різних рівнів освіти, досвіду, соціального статусу) вимагає більш глибокого розуміння їхніх потреб та викликів, а глобалізація та технологічний прогрес роблять світ все більш непередбачуваним у довгостроковій перспективі. Очевидно, що дорослі повинні бути готові до викликів, які вони можуть зустріти в глобальному та цифровому суспільстві.

За рахунок розвитку кваліфікаційних навичок працівників до 2030 р., згідно досліджень PwC, Україна могла б додати до 2,1% до свого ВВП, і саме в цьому процесі роль освіти впродовж життя визначальна. На сьогоднішній день за рівнем розвитку освіти впродовж життя Україна знаходиться на 116 у світі, поступаючись Танзанії, Замбії, Руанді, Нігерії. При цьому, ще до 2022 р. 32% працівників на ринку праці в Україні знаходилися у «кваліфікаційній ямі» за показником вертикального кваліфікаційного розриву і 53% – за горизонтальним кваліфікаційним розривом. Такий обсяг людського капіталу у «кваліфікаційній ямі» є проблемою відновлення країни. Досвід країн ЄС показав успішність освіти дорослих та користь її для економічного зростання, а відтак, виникає велике поле можливостей для розвитку системи освіти дорослих і на українському ринку освітніх послуг.

Наукова задача пошуку дієвих інструментів ефективного розвитку системи освіти дорослих, чому присвячена дисертаційна робота, недостатньо

вивчена зарубіжними та вітчизняними вченими, що свідчить про необхідність продовження наукового пошуку у заданому напрямку. Розвиток науково-методичних засад розвитку системи освіти дорослих є актуальним та має важливе теоретичне та практичне значення.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та опублікованими результатами досліджень дозволяє підкреслити, що вирішення поставлених завдань є логічним та послідовним, а також відзначити глибину досліджуваної проблематики і новизну наукових доробок авторки. Висновки дисертаційного дослідження та відповідні рекомендації є достовірними, що підтверджується відповідними довідками про впровадження.

2. Зв'язок теми дисертаційного дослідження з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями

Обґрунтовані в роботі теоретично-методичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані Міністерством економіки України, а також Міністерством освіти і науки України – при реформуванні організаційно-економічних засад функціонування і розвитку системи освіти дорослих в Україні; органами місцевого самоврядування – при управлінні фінансуванням закладів освіти дорослих в межах наданих повноважень; провайдерами освітніх послуг для дорослих – під час розроблення та реалізації внутрішніх стратегій розвитку, пріоритизації напрямів діяльності та при налагодженні їх взаємодії зі стейкхолдерами ринку освітніх послуг. Розроблені підходи до підвищення організаційної та економічної спроможності провайдерів освіти дорослих, були використані ГО «Центр освіти впродовж життя» для створення у м. Суми модельного Центру освіти дорослих та під час підготовки заявки м. Суми для вступу до Глобальної мережу ЮНЕСКО «Міст, що навчаються». Авторкою отримано свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір «Сучасні тренди інтернет-маркетингу у сфері освіти дорослих» (№ ДР 118814 від 08.05.2023). Результати, опубліковані у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах особистого внеску.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність

Представлені в роботі наукові положення, висновки та рекомендації відрізняються високим рівнем наукової новизни і свідчать про особистий внесок дисертанта у розвиток теоретико-методичних положень, розроблення практичних рекомендацій до удосконалення системи освіти дорослих. У роботі проведено глибокий та змістовний аналіз наукових джерел, нормативної бази і статистичних даних. Варто відзначити коректність формулювання об'єкта і предмета в дисертації, чітке визначення завдань, що в результаті дозволило авторці провести якісну роботу і отримати результат у вигляді науково-практичних висновків та рекомендацій.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи здійснювалось за допомогою наступних наукових методів: наукову абстракцію, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію і узагальнення – для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; логіко- історичний аналіз та метод групувань, кореляційно-регресійний аналіз – при аналізі економічного підґрунтя та організаційного забезпечення функціонування системи освіти дорослих в різних країнах світу; комплексний метод кількісного та якісного бібліометричного аналізу, логічного узагальнення – при структуруванні наукового доробку з питань ролі та місця освіти дорослих у досягненні економічного добробуту та Цілей сталого розвитку; графічний та табличний методи, динамічний і статистичний аналіз – при дослідженні інвестицій в освіту дорослих як фактору розвитку персоналу; методи описової статистики, кореляційний аналіз, однофакторного та багатфакторного регресійного моделювання та рядом непараметричних тестів (Вілкоксона-Манна-Уїтні, Колмогорова-Смирнова і Крускала-Уолліса) – при дослідженні розвитку наукових засад обґрунтування впливу попиту на освіту дорослих на конкурентоспроможність країни; методу головних компонент, ієрархічного та неієрархічного кластерного аналізу на основі поєднання метода Ворда та k-середніх – для кластеризування країн Європи за найбільш релевантними детермінантами забезпечення конкурентоспроможності та попитом на освіту дорослих.

Для проведеного дисертаційного дослідження інформаційною та фактологічною базою дисертації стали Конституція та закони України, інші нормативно-правові акти України, міжнародні нормативно-правові акти, аналітичні та звітні дані Світового банку, Організації об'єднаних націй, ЮНЕСКО, Євростату, державної служби статистики України, Всесвітнього економічного форуму, глобальної платформи даних і бізнес-аналітики Statista, наукометричної бази даних Scopus, результати наукових та аналітичних досліджень з питань організаційно-економічних засад розвитку системи освіти дорослих. Таким чином, результати дисертаційного дослідження Онопрієнко К.В. доповнюють та розвивають та удосконалюють організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні

Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження, а також публікацій Онопрієнко К.В. дозволяє стверджувати, що запропоновані здобувачем напрацювання містять в собі наукову новизну та засвідчують її особистий внесок у розвиток науково-теоретичних і методичних положень та рекомендацій з питань розвитку системи освіти дорослих.

Найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи є:

– науково-методичний підхід, що дозволяє оцінити системні взаємозв'язки у ланцюзі «попит на освіту дорослих – конкурентоспроможність країни – добробут населення»;

– обґрунтування детермінант впливу на споживчий вибір економічних агентів на ринку освітніх послуг, що враховують положення теорії поведінкової економіки та ефективність аудіовізуального та графічного дизайну освітнього контенту при застосуванні онлайн-технологій у бізнес-освіті дорослих, а також враховують валентність, залученість та тривалість концентрації уваги споживача освітньої послуги (формалізовані в процесі проведення поведінкового експерименту за допомогою нейрокогнітивних технологій відслідковування зорових та шкірно-гальванічних реакцій);

– визначення ролі освіти дорослих у забезпеченні конкурентоспроможності економіки України, що вдалось здійснити за допомогою побудови динамічної траєкторії зміни позиції України у кластерах країн, виявлених за найбільш релевантними субіндексами Глобального індексу конкурентоспроможності та часткою дорослого населення, охопленого послугами освіти впродовж усього життя;

– методичний інструментарій взаємодії місцевої влади та провайдерів освіти дорослих при створенні умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих в територіальних громадах шляхом обґрунтування на основі моделі «принципал – агент» механізму розподілу їх функцій, повноважень і відповідальності щодо використання та контролю бюджетних коштів з метою надання освітніх послуг для дорослих, що дозволяє формувати для цих цілей диверсифікований ресурсний кошик та знизити навантаження на місцеві бюджети

– наукові засади обґрунтування взаємозв'язку економічного добробуту населення та розвитку освіти дорослих, шляхом підтвердження значимого позитивного кореляційно-регресійного зв'язку між рівнем середньої заробітної плати та попитом на освітні послуги з боку дорослого населення;

– аналіз теоретичних положень обґрунтування структурно-функціональних взаємозв'язків категоріально-понятійного апарату щодо економічного забезпечення розвитку системи освіти дорослих.

5. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

У першому розділі дисертаційного дослідження «Організаційно-економічні засади функціонування системи освіти дорослих: аналіз наукового підґрунтя та сучасних тенденцій» авторкою проведено доведено, що освіта дорослих набуває нового формату, а саме, починає розглядатися як один з каталізаторів соціального та економічного розвитку країни; визначено, що важливу роль у організації та економічному забезпеченні освіти дорослих відіграє державне регулювання, фінансова підтримка та просування;

виокремлено актуальні взаємозв'язки між категоріями наукових досліджень за рахунок бібліографічного аналізу поняття «освіта дорослих»; запропоновано авторське визначення поняття «освіта дорослих; досліджено хронологію розвитку системи освіти дорослих у світі; визначено зазначено, що потреба в освіті дорослих виникає все частіше, а саме, кожні 6 місяців дорослому потрібні нові знання або навички

У другому розділі дисертаційного дослідження «Вплив розвитку системи освіти дорослих та її інвестиційного забезпечення на конкурентоспроможність країни та бізнесу» запропоновано дослідити наявність системних взаємозв'язків у ланцюзі «попит на освіту дорослих – конкурентоспроможність країни», що здійснено засобами кореляційного аналізу, однофакторного та багатфакторного регресійного моделювання та рядом непараметричних тестів; підкреслено стратегічне значення цього фактору як ключового елемента розвитку персоналу; підтверджено, що при зміні попиту на освіту дорослих на 1%, відбудуться відповідні зміни і в рівні глобального індексу конкурентоспроможності; сформовано динамічну траєкторію змін країн між кластерами за найбільш релевантними детермінантами забезпечення конкурентоспроможності та попитом на освіту дорослих.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Поведінкові, маркетингові та організаційно-економічні аспекти стимулювання розвитку освіти дорослих» здійснено дослідження реакцій основних споживачів освітніх послуг при застосуванні онлайн-технологій у бізнес-освіті дорослих, що здійснено на основі поведінкового експерименту за допомогою нейрокогнітивних технологій відслідковування зорових та шкірно-гальванічних реакцій в лабораторії Сумського державного університету; відмічено, що незважаючи на важливість графічного дизайну освітнього продукту, більш ефективним виявилось використання відео-елементів та присутність лектора, а також формування емоційного зворотнього зв'язку у споживачів освітніх послуг щодо навчального контенту; встановлено, що Інтернет маркетинг з поєднаннями таких інструментів як таргет реклама, платний пошук, прямий зв'язок зі споживачем та іммерсивний маркетинг з використанням VR- та AR-технологій є стратегічними напрямками розвитку та просування освітніх послуг для дорослих у найближчому майбутньому.

Таким чином, теоретична цінність наукових результатів дослідження полягає в поглибленні існуючих підходів та розробці інноваційних напрямів вирішення наукової проблеми удосконалення теоретичних засад, науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічних засад розвитку системи освіти дорослих.

Практична цінність наукових результатів полягає в тому, що основні наукові положення дисертаційної роботи є методичними розробками, а також практичними рекомендаціями щодо формування та економічного

забезпечення функціонування системи освіти дорослих. Наукові і практичні результати дисертанта можуть бути використані органами державної влади, Міністерством економіки України, а також Міністерством освіти і науки України, органами місцевого самоврядування та іншими економічними агентами.

6. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Онопрієнко К.В. за результатами дисертаційного дослідження опублікувала 19 наукових праць, працях загальним обсягом 6,55 друк. арк., з яких особисто авторці належить 4,21 друк. арк., у тому числі: 2 розділи в Міжнародних монографіях, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – що включені до міжнародної наукометричної бази Scopus, 8 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій.

7. Відповідність дисертаційного дослідження встановленим вимогам

Дисертаційне дослідження Онопрієнко К.В. містить анотацію двома мовами (українською та англійською), список опублікованих праць, вступ, три розділи, висновки до кожного розділу окремо та до всієї роботи загалом, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 242 сторінки, зокрема обсяг основного тексту – 182 сторінок, 24 таблицю, 56 рисунків, 7 додатків та список літератури з 207 найменувань. Робота виконана в науковому стилі, має чітку логічну послідовність досягнення поставлених задач. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 зі змінами від 31.05.2019.

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Онопрієнко К.В. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційне дослідження Онопрієнко К.В., вважаю за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення:

1. Проводячи аналіз організації системи освіти дорослих в п.1.2 (с.49-58) дисертантка досліджує економічне підґрунтя та організаційне забезпечення функціонування системи освіти дорослих в різних країнах світу, а саме: Франції, Швеції, Фінляндії, Німеччині, Іспанії, Сполучених Штатах Америки,

Китаї. Розкриває питання державної організації системи освіти дорослих, фінансування, різні рівні освіти дорослих (формальний і неформальний рівень). На рис. 1.5 (с.46) авторка акумулює пріоритетні види діяльності для країн ЄС на довго- та короткострокову перспективу, що включають в себе освіту дорослих. Проте варто уточнити вибірку саме таких країн для аналізу. Крім того, під час даного дослідження залишився поза увагою аналіз вітчизняного досвіду організації системи освіти дорослих або ж досвіду країн-сусідів України, які можуть мати спільні риси організації системи освіти дорослих. Додаючи, виникає питання, як фінансуються інститути, що займаються освітою дорослих в Європейському Союзі?

2. Позитивно оцінюючи внесок дисертантки у розвиток теоретичних положень розвитку системи освіти дорослих, варто відзначити потребу внесення уточнень в контексті дослідження місця та значення економічного забезпечення освіти дорослих в системі освіти та навчання упродовж життя (п.1.3, с.72). Авторка за допомогою бібліометричного аналізу намагається формалізувати та описати причини та періоди зміни інтересу до вивчення системи освіти дорослих в рамках економічних досліджень, як зазначає автор, вони співпадають з відповідними міжнародними соціально-політичними подіями та розробленням відповідного нормативного та законодавчого забезпечення. Проте самої хронологічної послідовності прийняття нормативного та законодавчого забезпечення на світовому рівні у роботі не наведено, виникає запитання про кількість та географічний аспект міжнародних документів, що забезпечують функціонування системи освіти дорослих.

3. Важливе місце в дисертації посідає оцінка взаємозв'язків та обґрунтування впливу попиту на освіту дорослих на конкурентоспроможність країни (с.102-111). Для проведення даної оцінки дисертантка проводить розрахунок на основі кореляційно-регресійного методу, однофакторного та багатфакторного регресійного моделювання та рядом непараметричних тестів. Авторкою зазначається, що дослідження доцільно проводити у розрізі двох груп країн за рівнем економічного розвитку: у яких рівень ВВП на душу населення вище та нижче 40 тис. дол. США. Проте враховуючи такий розподіл, отримані дані мають відносно низьку релевантність, так як групи, що утворені за таким розподілом мають більше п'яти країн у собі, до того ж у країнах в межах підгрупи присутня розбіжність у їх економічному розвитку.

4. У п.3.3 (с.174-186) дисертантка проводила дослідження присвячене удосконаленню організаційно-економічних механізмів розвитку системи освіти дорослих в Україні. З метою підвищення ефективності використання фінансових ресурсів місцевого бюджету на основі моделі «принципал – агент» авторкою обґрунтовано необхідність зміни пріоритетів взаємодії місцевої влади та провайдерів освіти дорослих при створенні умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих в Україні. Проте дослідниця

не сформувала список чітких заходів, які можуть бути впроваджені місцевою владою для досягнення зазначених цілей, зазначивши лише про доцільність фінансування освіти дорослих на грантовій основі. Виходячи до цього, постає питання на основі яких чинників пропонується надавати грантові кошти на освітні послуги для дорослих.

5. Досліджуючи аналітичні засади інвестицій в освіту дорослих як фактору розвитку персоналу (с.82-96), авторка виділяє не тільки аргументи за інвестиції у освіту дорослих, а і на рис. 2.1. висвітлює основні аргументи, що висувуються в наукових колах проти інвестування в освіту дорослих в загальному вигляді. Проте в роботі залишилися поза увагою розгляд інвестицій в освіту дорослих на підприємстві, а персонал є ключовою ланкою в успішному функціонуванні бізнесу. Відтак дослідження ефективності інвестицій в освіту персоналу може розглядатись через призму підприємства.

6. У роботі авторка справедливо багато уваги приділяє впливу освіти дорослих на економічні показники, серед яких авторка обрала Глобальний індекс конкурентоспроможності та спробувала дослідити значущість попиту на освіту дорослих в методології розрахунку Глобального індексу конкурентоспроможності. Визначено, що між окремими компонентами глобального індексу конкурентоспроможності та попитом на освіту дорослих існує високий та середній ступінь прямолінійної залежності. Проте, розділ мав би більш завершений вигляд, якби таке ж дослідження було проведено на макрорівні, а саме на рівні вітчизняної економіки.

Зауваження мають дискусійний характер та не впливають на позитивний висновок щодо аналізованої дисертації.

10. Загальна оцінка роботи, її відповідність встановленим вимогам

Оцінюючи результати дисертаційної роботи дисертації Онопрієнко Катерини Володимирівни на тему «Організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих», варто відзначити, що наукова робота є завершеним в межах поставлених завдань, комплексним і самостійно виконаним дослідженням.

Наукова і практична цінність дисертаційної роботи підтверджується науковими статтями та іншими публікаціями Онопрієнко К.В., які відображають положення отриманої ним наукової новизни. В дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення з наукових робіт у співавторстві, які є особистим здобутком авторки. Ключові результати проведеного дослідження пройшли апробацію на відповідних науково-практичних конференціях і науково-дослідних роботах.

Зміст і структура дисертаційного дослідження відповідають обраній темі і забезпечують досягнення мети і вирішення поставлених наукових задач. Винесені на захист пункти наукової новизни, практичні рекомендації та висновки є достовірними і повністю розкриті в роботі.

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи Онопрієнко Катерини Володимирівни на тему «Організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих» обґрунтованість висновків і рекомендацій, достатній ступінь наукової новизни, кількість та якість публікацій відповідають вимогам Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» №44 від 12 січня 2022 року, а автор дисертаційного дослідження – Онопрієнко Катерина Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та
економічної теорії
Західноукраїнського національного
університету

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ
Завіряю:
НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ *Алла ЄЦІНКА*